

بسمه تعالی

این پایان نامه با عنوان بررسی توصیفی ساختواژه گویش سیستانی قسمتی از برنامه آموزشی دوره کارشناسی ارشد زبان شناسی همگانی توسط دانشجو منیژه خزاعی اصفهانی تحت راهنمایی استاد پایان نامه دکتر عباسعلی آهنگر تهیه شده است. استفاده از مطالب آن به منظور اهداف آموزشی با ذکر مرجع و اطلاع کتبی به حوزه تحصیلات تکمیلی دانشگاه سیستان و بلوچستان مجاز می باشد.

منیژه خزاعی اصفهانی

این پایان نامه واحد درسی شناخته می شود و در تاریخ توسط هیئت داوران بررسی و درجه به آن تعلق گرفت.

تاریخ	امضاء	نام و نام خانوادگی
		دکتر عباسعلی آهنگر
		دکتر پاکزاد یوسفیان
		استاد راهنما:
		استاد مشاور:
		داور ۱ :
		داور ۲ :
		نماینده تحصیلات تکمیلی:

تعهدنامه اصالت اثر

اینجانب منیژه خزاعی اصفهانی تأیید می‌کنم که مطالب مندرج در این پایان‌نامه حاصل کار پژوهشی اینجانب است و به دستاوردهای پژوهشی دیگران که در این نوشته از آن استفاده شده است مطابق مقررات ارجاع گردیده است. این پایان‌نامه پیش از این برای احراز هیچ مدرک هم سطح یا بالاتر ارائه نشده است. کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه سیستان و بلوچستان می‌باشد.

نام و نام خانوادگی دانشجو: منیژه خزاعی اصفهانی

امضاء

تقدیم به:

پدر ، مادر و همسر

سپاسگزاری

سپاس خدایی را که به ما توفیق آموختن علم و کسب معرفت عطا فرمود و انسان این یگانه ی خلقت را به برکت زبان بر سایر موجودات عالم برتری داد.

اکنون که به لطف و عنایت پروردگار متعال این پژوهش را به اتمام رسانده ام، لازم می دانم از زحمات اساتید محترم گروه زبان و ادبیات انگلیسی و زبانشناسی دانشگاه سیستان و بلوچستان، به ویژه اساتید محترم راهنما و مشاورم، جناب آقای دکتر عباسعلی آهنگر و جناب آقای دکتر پاکزاد یوسفیان که همواره از راهنمایی های ارزشمند ایشان در امر پژوهش بهره برده ام، قدردانی نمایم.

همچنین وظیفه ی خود می دانم تا از خانواده ی عزیزم که حمایت های آن ها همواره بهترین پشتیبان و مشوقم بوده است و گویشورانی که در این مسیر کمکهای بی دریغی به اینجانب ارزانی داشته اند، به خصوص آقایان: حسین صباغ ۵۰ ساله، غلام رضا عودی ۴۵ ساله، ملا حسن حیدری ۸۳ ساله و جعفر حدادی ۵۰ ساله سپاسگزاری و قدردانی نمایم.

چکیده:

کمی دقت در گفتار گویشوران سیستانی، این مساله را محرز سازد که ساختواژه گویش سیستانی قابل بررسی است و می توان آن را در قالب ساختواژه تصریفی و اشتقاقی توصیف نمود. این پژوهش سعی دارد به بررسی زبانشناختی ساختواژه تصریفی- اشتقاقی گویش سیستانی بپردازد. انجام بخش عملی پژوهش که شامل جمع آوری داده های زبانی است در شهرستان زابل از طریق فهرست واژگان، مصاحبه، ضبط گفتار آزاد و منابع مکتوب صورت گرفته است. تعداد ۳۰ گویشور از زن و مرد بی سواد (۱۵ زن و ۱۵ مرد) در گروه های سنی ۴۰ تا ۱۰۲ سال انتخاب شدند و گفتارشان ضبط و واجنوئسی گردید. سپس ساختواژه تصریفی و اشتقاقی در عناصر زبانی شامل اسم، فعل، صفت، ضمیر، قید و حرف مورد بررسی قرار گرفتند و مقوله های ساختواژی- نحوی و همچنین فرایندهای واژه سازی مربوط توصیف شدند. تحلیل داده های جمع آوری شده نشان می دهد که در بحث تصریف، به جز چند مورد مانند اعداد، ضمائر شخصی، شناسه های فعلی، پسوندها و پیشوندها و وجود میانوند تفاوت قابل ملاحظه ای نسبت به فارسی معیار وجود ندارد، اما در بحث اشتقاق تنوع پیشوندی و پسوندی در مقوله های اسم، صفت و فعل مشاهده می گردد و فرایندهای واژه سازی ترکیب و اشتقاق بسیار متنوع می باشند.

کلمات کلیدی: گویش سیستانی، ساختواژه تصریفی، ساختواژه اشتقاقی، مقوله های ساختواژی- نحوی، فرایندهای واژه سازی.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	فصل اول: درآمدی بر پژوهش
۲	۱-۱- مقدمه.....
۲	۲-۱- بیان مسأله پژوهش
۲	۳-۱- اهداف پژوهش
۲	۴-۱- اهمیت و ضرورت انجام پژوهش
۳	۵-۱- پرسشهای اساسی پژوهش
۳	۶-۱- فرضیه های پژوهش
۳	۷-۱- روش پژوهش
۴	۱-۷-۱- جمع آوری داده های زبانی
۴	۸-۱- محدودیت های پژوهش
۵	۹-۱- درباره گویش سیستانی
۶	۱۰-۱- پیشینه تاریخی سیستان
۱۳	فصل دوم: پیشینه و مفاهیم نظری پژوهش.....
۱۴	۱-۲- مقدمه.....
۱۴	۲-۲- پیشینه پژوهش.....
۱۸	۳-۲- تاریخچه مطالعات ساختوازی

۲۴ مفاهیم نظری پژوهش ۴-۲
۲۴ ساختواژه ۱-۴-۲
۲۵ واژه ۱-۱-۴-۲
۲۷ انواع واژه از نظر ساختمان ۱-۱-۴-۲
۲۹ تکواژ ۲-۱-۴-۲
۲۹ تکواژ آزاد ۱-۲-۱-۴-۲
۳۰ تکواژ وابسته ۲-۲-۱-۴-۲
۳۳ ریشه، ستاک، پایه ۳-۱-۴-۲
۳۴ شاخه های ساختواژه ۲-۴-۲
۳۴ ساختواژه تصریفی ۱-۲-۴-۲
۳۴ مقوله های ساختواژی- نحوی ۱-۱-۲-۴-۲
۳۹ اشتقاقی ۲-۲-۴-۲
۳۹ ترکیب ۱-۲-۲-۴-۲
۴۰ اشتقاق ۲-۲-۲-۴-۲
۴۱ انواع زبان از نظر ساختواژه ۳-۴-۲
۴۳ فصل سوم: ساختواژه تصریفی
۴۴ مقدمه ۱-۳
۴۴ ساختواژه تصریفی ۲-۳

۴۴ ۱-۲-۳ اسم
۴۴ ۱-۱-۲-۳ جنس دستوری
۴۴ ۲-۱-۲-۳ اسم جنس
۴۵ ۳-۱-۲-۳ اسم نوع
۴۵ ۴-۱-۲-۳ معرفگی
۴۸ ۵-۱-۲-۳ شمار
۵۱ ۶-۱-۲-۳ حالت
۵۴ ۷-۱-۲-۳ اسم و ساخت اضافه
۵۵ ۸-۱-۲-۳ اسم و مالکیت
۵۶ ۹-۱-۲-۳ ضمیر
۵۶ ۱-۹-۱-۲-۳ ضمائر شخصی
۵۸ ۲-۹-۱-۲-۳ ضمیر مشترک
۵۹ ۳-۹-۱-۲-۳ ضمائر انعکاسی
۶۰ ۱-۳-۹-۱-۲-۳ نقش تاکیدي ضمير انعكاسي
۶۰ ۴-۹-۱-۲-۳ ضمائر متقابل
۶۱ ۵-۹-۱-۲-۳ ضمائر ملكي
۶۲ ۶-۹-۱-۲-۳ ضمائر اشاره
۶۲ ۷-۹-۱-۲-۳ ضمائر پرسشی

- ۶۳ ۳-۲-۱-۹-۸- ضمایر مبهم
- ۶۴ ۳-۲-۱-۱۰- عدد
- ۶۷ ۳-۲-۱-۱۰- سور
- ۶۸ ۳-۲-۲- صفت
- ۷۱ ۳-۲-۳- قید
- ۷۱ ۳-۲-۳- قید از جهت مقوله دستوری
- ۷۲ ۳-۲-۳- مقایسه با قیود
- ۷۳ ۳-۲-۳- درجات قید
- ۷۴ ۳-۲-۴- قید از جهت مفهوم
- ۷۷ ۳-۲-۴- حروف
- ۷۷ ۳-۲-۴-۱- حروف ربط
- ۷۸ ۳-۲-۴- حروف اضافه
- ۷۹ ۳-۲-۵- صوت
- ۸۰ ۳-۲-۶- فعل
- ۸۱ ۳-۲-۶-۱- ساختمان فعل از نظر تکواژهای سازنده
- ۸۱ ۳-۲-۶-۱-۱- عنصر ساختمانی پیشوند
- ۸۲ ۳-۲-۶-۱-۲- مصدر
- ۸۴ ۳-۲-۶-۱-۳- ستاک

- ۸۶ ۳-۲-۶-۱-۴- عامل سببی
- ۸۷ ۳-۲-۶-۱-۵- عنصر ساختمانی پسوند
- ۸۷ ۳-۲-۶-۲- انواع فعل از نظر ساختمان
- ۸۸ ۳-۲-۶-۳- اقسام فعل به اعتبار ظرفیت
- ۹۱ ۳-۲-۶-۴- اقسام فعل به اعتبار جهت
- ۹۲ ۳-۲-۶-۵- اقسام فعل به اعتبار نقش دستوری
- ۹۵ ۳-۲-۶-۶- مقوله های زمان، نمود و وجه
- ۹۷ ۳-۲-۶-۱- وجه اخباری
- ۹۸ ۳-۲-۶-۱-۱- نظام گذشته
- ۱۰۸ ۳-۲-۶-۱-۲- نظام حال
- ۱۱۱ ۳-۲-۶-۱-۳- نظام آینده
- ۱۱۳ ۳-۲-۶-۲- وجه التزامی
- ۱۱۷ ۳-۲-۶-۳- وجه امری
- ۱۱۹ **فصل چهارم: ساختواژه اشتقاقی**
- ۱۲۰ ۴-۱- مقدمه
- ۱۲۰ ۴-۲- ساختواژه اشتقاقی
- ۱۲۰ ۴-۱-۲- واژه ساده
- ۱۲۰ ۴-۲-۲- واژه مرکب

- ۱۲۰ واژه مشتق ۳-۲-۴
- ۱۲۱ فرایندهای واژه سازی ۳-۴
- ۱۲۱ اشتقاق ۱-۳-۴
- ۱۲۲ وند افزایی ۱-۱-۳-۴
- ۱۲۲ اشتقاق اسم ۱-۱-۳-۴
- ۱۳۲ اشتقاق صفت ۲-۱-۳-۴
- ۱۳۹ اشتقاق قید ۳-۱-۳-۴
- ۱۳۹ اشتقاق فعل ۴-۱-۳-۴
- ۱۴۳ ترکیب ۲-۳-۴
- ۱۴۳ اسم مرکب ۱-۲-۳-۴
- ۱۴۷ صفت مرکب ۲-۲-۳-۴
- ۱۴۸ قید مرکب ۳-۲-۳-۴
- ۱۴۹ فعل مرکب ۴-۲-۳-۴
- ۱۵۲ اشتقاق - ترکیب ۳-۳-۴
- ۱۵۲ مشتق - اسم مرکب ۱-۳-۳-۴
- ۱۵۳ صفت مرکب - مشتق ۲-۳-۳-۴
- ۱۵۳ قید مرکب - مشتق ۳-۳-۳-۴
- ۱۵۳ فعل مرکب - مشتق ۴-۳-۳-۴

۱۵۳ ۴-۳-۴- قرض گیری وازگانی
۱۵۴ ۴-۳-۵- تکرار
۱۵۸ فصل پنجم: نتیجه گیری و پیشنهادات
۱۵۹ ۱-۵- مقدمه
۱۵۹ ۲-۵- نتیجه گیری
۱۶۰ ۳-۵- پیشنهادات
۱۶۱ پیوست
۱۶۵ منابع و مأخذ

راهنمای نشانه های آوایی

همخوان		واکه	
نشانه آوایی	حرف فارسی	نشانه آوایی	حرف فارسی
p	پ	ɪ	ای
b	ب	ī	ای کشیده
t	ت	e	ِ
d	د	ē	ِ کشیده
k	ک	a	َ
g	گ	ā	َ کشیده
?	ء / همزه	u	او
f	ف	ū	او کشیده
v	و	o	ُ
s	س اص	ō	ُ کشیده
z	ز اذاض اظ	â	آ
š	ش	واکه های مرکب	
ž	ژ	ow	
x	خ		
ɣ	ق اڭ		
č	چ		
j	ج		
m	م		
n	ن		
l	ل		
r	ر		
y	ی		

پیشگفتار

متأسفانه، ارتباط بومیان یک منطقه با غیربومیان و نفوذ زبان و ادب و هنر رسمی به طور مؤثری گنجینه کلامی اقوام مختلف ایرانی را دگرگون کرده است. هر چه ارتباط بومیان یک منطقه با غیر بومیان بیشتر می شود، فراگیری واژه های کاربردی فارسی معیار، به کارگیری واژه های گویشی را کاهش می دهد و در این راستا، فنای واژه ها و فرهنگ رفتاری اقوام و قبایل امری بدیهی به نظر می رسد تا جایی که اگر تلاشی برای حفظ دستاوردهای کهن فرهنگی نشود به یقین، دیری نخواهد پایید که جز نامی از زبانها و گویش های محلی ایرانی باقی نخواهد ماند. علاوه بر آن، با توسعه روز افزون آموزش و پرورش و با سواد شدن افرا به ویژه روستائیان و عشایر و گسترش وسایل ارتباط جمعی، مخصوصاً رادیو و تلویزیون و بسیاری از علل و عوامل دیگر، گویش ها و زبانهای محلی ایران به تدریج رو به زوال رفته و به دست فراموشی سپرده می شوند و زبان معیار جایگزین آنها می شود (ر.ک. پرواز، ۱۳۵۹).

زبانها و لهجه های ایرانی گنجینه هایی هستند که همچون بستر رودخانه ها، رسوبات فرهنگی قرنهای تاریخ را در خود دارند. هر لایه ای از این رسوبات، نشانی از یک مرحله تاریخی و فرهنگی این سرزمین کهنسال است. با مطالعه علمی، گردآوری و ضبط واژه ها، ترکیبات، اصطلاحات، مثل ها، تکیه کلام ها، افسانه ها، ادبیات کتبی و شفاهی و با تدوین دستور آنها می توان افزون بر پاسخگویی به ضرورت های دیگر، آنها را در جریان پویای زبان وارد کرد و مواد خام و ارزشمندی برای سایر پژوهش های زبانی فراهم آورد. از سوی دیگر، می توان با استفاده آفرینشگرانه از قواعد دستوری و واژه های پر بار زبانها و لهجه های ایرانی، جلوی ورود بی رویه واژه های خارجی به زبان فارسی را گرفت.

گویش سیستانی، نیز در معرض خطر فراموشی و فنای واژه هاست به طوری که اکنون بسیاری از واژگان قدیمی در گفتار نسل جوان مشاهده نمی شود و از طرفی اکثر جوانان تمایلی به استفاده از این گویش در گفتار خود ندارند. از این رو، پژوهشگر بر آن شد تا به بررسی و توصیف زبانشناختی ساختواژه تصریفی و اشتقاقی گویش سیستانی بپردازد.

این پژوهش کاری است که به مدت حدوداً " دو سال از طریق مصاحبه، گفتگوی آزاد، تهیه پیکره های زبانی و منبع مکتوب انجام گرفت و در قالب پنج فصل کلی ارائه گردیده است.

فصل اول مشتمل بر بیان مسئله، اهداف پژوهش، لزوم انجام پژوهش، پرسشهای اساسی پژوهش، فرضیه های پژوهش و روش پژوهش می باشد. به علاوه بخشی از این فصل به معرفی گویش سیستمی و پیشینه تاریخی سیستم می پردازد.

در فصل دوم پیشینه و مفاهیم نظری پژوهش ارائه گردیده است و مفاهیم مربوط به ساختواژه، شامل ساختواژه تصریفی و اشتقاقی توصیف شده است.

در فصل سوم ساختواژه تصریفی در گویش سیستمی توصیف می گردد و به مفاهیم ساختواژه تصریفی در مورد عناصر زبانی از جمله اسم، صفت، ضمیر، قید، حرف و فعل پرداخته می شود.

فصل چهارم به توصیف ساختواژه اشتقاقی گویش سیستمی می پردازد و مفاهیم مرتبط با ساختواژه اشتقاقی در عناصر زبانی مختلف مورد بررسی قرار می گیرد.

فصل پنجم پژوهش شامل نتیجه گیری و پیشنهادات ارائه شده می باشد.

فصل اول

درآمدی بر پژوهش

۱-۱- مقدمه

در این فصل ابتدا نمایی کلی از طرح پایان نامه در قالب بخش هایی شامل: بیان مسأله، اهداف پژوهش، اهمیت و ضرورت انجام پژوهش، پرسشهای اساسی پژوهش، فرضیه های پژوهش، روش پژوهش و محدودیت هایی که پژوهشگر در حین پژوهش با آن ها مواجه شده است، ارائه گردیده است. پس از آن اطلاعاتی در مورد گویش سیستانی و پیشینه تاریخی سیستان ارائه خواهد شد.

۱-۲- بیان مسأله پژوهش

کمی تأمل در گفتار گویشوران سیستانی، این مساله را محرز سازد که ساختواژه گویش سیستانی قابل بررسی است و می توان آن را در قالب ساختواژه تصریفی و اشتقاقی توصیف کرد. به علاوه، می توان مقوله های ساختواژی- نحوی مربوط به اسم، فعل، صفت، قید، حرف و فعل را مورد بررسی قرار داد و فرایندهای واژه سازی را تبیین نمود.

۱-۳- اهداف پژوهش

این پژوهش سعی دارد به بررسی و توصیف زبانشناختی ساختواژه گویش سیستانی در قالب ساختواژه تصریفی و اشتقاقی بپردازد، مقوله های ساختواژی - نحوی و شیوه تحقق آنها را در عناصر زبانی مختلف توصیف کند، و همچنین عملکرد تعدادی از فرایندهای واژه سازی را در این گویش مورد بررسی قرار دهد. به طور کلی هدف از انجام پژوهش حاضر این است که:

۱. ساختواژه تصریفی گویش سیستانی را مورد بررسی و توصیف زبانشناختی قرار دهد.

۲. به بررسی و توصیف زبانشناختی ساختواژه اشتقاقی گویش سیستانی بپردازد.

۱-۴- اهمیت و ضرورت انجام پژوهش

پژوهشگر به دلایل زیر لازم دانسته است که به بررسی زبانشناختی ساختواژه گویش سیستانی در قالب ساختواژه تصریفی و اشتقاقی بپردازد:

۱. از آنجایی که پژوهش های اخیر به صورت جامع به تحلیل ساختواژه گویش سیستانی نپرداخته اند، این پژوهش به بررسی و توصیف کاملتر و بنیادی تری از ساختواژه این گونه زبانی خواهد پرداخت.

۲. گردآوری و توصیف علمی این گویش در شناخت ماهیت و روند تغییرات گذشته زبانی، بازسازی زبانهای کهن ایرانی، روشن شدن بنیاد واژه ها و چگونگی تطور ساختوازی آنها در طول قرون و مناطق مختلف بسیار مؤثر است و می تواند گره گشای پژوهش های زبانی آینده نیز باشد.

۳. این پژوهش مجموعه ای از واژگان و اصطلاحاتی را فراهم می آورد که مورد استفاده گویشوران است و در گویش های مختلف به طور متفاوت مورد استفاده قرار می گیرد. به علاوه، از نتایج این پژوهش می توان در تهیه فرهنگ واژگان و اصطلاحات محلی بهره زیادی برد.

۴. از آنجایی که زبانها و گویش های محلی تحت تاثیر و نفوذ زبان رسمی به سرعت در حال از بین رفتن هستند، شناسایی، ثبت، بررسی زبانشناختی و تدوین اصول حاکم بر ساختواژه آنها، می تواند عاملی برای شناخت اقوام مختلف از جهت سابقه زبانی باشد.

۱-۵- پرسشهای پژوهش

هر پژوهشی برای پاسخگویی علمی به پرسش یا پرسشهای علمی و دقیق که ذهن پژوهشگر، یا گروهی از افراد جامعه را به خود مشغول کرده است، یا رد و اثبات فرضیه ای علمی انجام می شود، در این پژوهش قصد بر این است تا ضمن اثبات یا رد فرضیه های این پژوهش به پرسشهای زیر پاسخ داده شود:

۱. آیا ساختواژه تصریفی گویش سیستانی قابل بررسی و توصیف زبانشناختی می باشد؟
۲. آیا ساختواژه اشتقاقی گویش سیستانی قابل بررسی و توصیف زبانشناختی می باشد؟

۱-۶- فرضیه های پژوهش

فرضیه های این پژوهش عبارتند از:

- ۱- گویش سیستانی ساختواژه تصریفی ندارد.
- ۲- گویش سیستانی ساختواژه اشتقاقی ندارد.

۱-۷- روش پژوهش

این قسمت از پژوهش روش هایی را ارائه می دهد که با استفاده از آنها داده های زبانی جمع آوری شده و سپس تحلیل گردیده است. انجام بخش عملی پژوهش که شامل جمع آوری داده های زبانی است در شهرستان

زابل(بخش مرکزی) از راه مشاهده مستقیم، ضبط گفتار آزاد، مصاحبه و استفاده از منابع مکتوب شامل کتاب ، مجله و مقالات علمی صورت گرفته است.

۱-۷-۱- جمع آوری داده های زبانی

روش پژوهش و گردآوری داده ها به صورت کتابخانه ای و میدانی بوده است. در روش کتابخانه ای کتاب های مربوط به ساختواژه و مفاهیم ساختواژی- نحوی مورد مطالعه قرار گرفته است و فیش برداری شده است. ابتدا کتاب های ساختواژه در زبان انگلیسی و فارسی معیار مطالعه شده است و سپس به کتاب هایی که در مورد گویش سیستانی مطالبی ارائه داده بودند، مراجعه شده است. در این پژوهش جهت جمع آوری داده های زبانی تلاش شده است تا جایی که امکان دارد از افراد مسن، بی سواد و پیر ، بهره گرفته شود. از ۱۵ مرد و ۱۵ زن در سنین مختلف بین سنین ۴۰ و ۱۰۲ سال از بخش مرکزی زابل در طول تابستان ۱۳۸۷ مصاحبه شده است. همه زنان مصاحبه شده خانه دار و بی سواد، و مردان اغلب کشاورز و دامدار بودند. با گویشوران پیرامون مسائل مختلف سخن گفته می شد و از وسایل کار و زندگی و خاطرات گذشته با موضوعات ازدواج، پیشینه طایفه و رسم و رسوم رایج آنان پرسیده می شد و داده های مورد نظر ثبت و ضبط می گردید. پس از اتمام مصاحبه، داده ها با واجنویسی دقیق یادداشت گردیده است. برای اطمینان از درست بودن واجنویسی ها ، پژوهشگر چندین بار به داده های ضبط شده گوش داده است و در صورت مبهم بودن مجدداً با گویشوران مصاحبه انجام شده است. پس از جمع آوری پیکره زبانی و ثبت واژه ها و جمله ها بر روی فیش، معادل فارسی مناسب هر یک با استفاده از فرهنگ های مختلف شامل معین، برهان قاطع و واژه نامه سکزی محمدی خمک درج گردید. پس از ثبت مجموعه ای از لغات و همچنین تعداد زیادی از جملات و قصه های عامیانه به بررسی زبانشناختی گویش سیستانی در قالب ساختواژه تصریفی و اشتقاقی پرداخته شد و در این راستا شیوه تحقق مقوله های ساختواژی- نحوی و همچنین عملکرد تعدادی از فرایندهای واژه سازی در این گویش مورد بررسی قرار گرفت.

۱-۸- محدودیت های پژوهش

در راستای تحقق هر پژوهش علمی موانع و مشکلاتی وجود دارد که انجام پژوهش را برای پژوهشگر دشوار می سازد. در انجام این پژوهش نیز موانعی وجود داشت که برخی از آنها به قرار زیر است: